

המהפך: המלחמה והמחלוקות האסטרטגיות

בפרספקטיבה של שנה

עזר גת | 14 באוקטובר, 2024 | גיליון 1903

מפרספקטיבה של שנה יש מקום לחזור ולהעריך את האלטרנטיבות האסטרטגיות העקרוניות שעמדו בפני ישראל במהלך המלחמה ואת ההשקפות השונות שניצבו במרכז הוויכוח המקצועי, הדעות באולפנים, והדיון הציבורי. במוקד המאמר בחינה חוזרת, במבחן הזמן, של אלטרנטיבות בולטות וקווי הפעולה המדיניים והאסטרטגיים שהיו בלב הוויכוח ביחס למלחמה, כיווניה, והמשכה במהלך השנה שמאז פריצתה.

המלחמה בין ישראל לחמאס ובין ישראל לחיזבאללה ושלוחותיה האזוריות נפתחה עבור ישראל באסון ה-7 באוקטובר ובנקודה הנמוכה ביותר מבחינה צבאית. היא נמשכת כבר לאורך שנה, תוך תקופות של דשדוש אסטרטגי, משבר חמור במיצובה של ישראל בדעת הקהל הבינלאומית, מתחים קשים בצד שיתוף פעולה חסר תקדים עם ארצות הברית, הרעה דרסטית במצבה הכלכלי של ישראל, תנודות קיצוניות במצב הרוח הלאומי, וחזרת הקיטוב העמוק בין המחנות בציבוריות הישראלית. בשבועות האחרונים התהפכה תמונת המערכה, אך טרגדיית החטופים שבידי חמאס בעזה העיבה וממשיכה להטיל את צילה הכבד על המלחמה ועל קבלת ההחלטות בה.

מפרספקטיבה של שנה יש מקום לחזור ולהעריך את האלטרנטיבות האסטרטגיות העקרוניות שעמדו בפני ישראל במהלך המלחמה ואת ההשקפות השונות שניצבו במרכז הוויכוח המקצועי, הדעות באולפנים, והדיון הציבורי. נבהיר, שאין הכוונה כאן לשחזור כרונולוגי של האירועים ושל קבלת ההחלטות הצבאיות והפוליטיות משבוע לשבוע ומחודש לחודש; גם לא לבחינת כל ההחלטות, חלקן מרכזיות, שהתקבלו במהלך המלחמה; ובוודאי שלא להערכת סבך השיקולים, ההחלטות, והאחריות בשנים שקדמו למלחמה, ומחדלי ההפתעה ואירועי ה-7 באוקטובר עצמו. במוקד המאמר בחינה חוזרת, במבחן הזמן, של אלטרנטיבות בולטות וקווי הפעולה המדיניים והאסטרטגיים שעמדו במרכז הוויכוח ביחס למלחמה, כיווניה, והמשכה במהלך השנה שמאז פריצתה.

האם להיכנס לרצועת עזה?

בעקבות אסון ה-7 לאוקטובר עמדה במלא חומרתה שאלת אופי התגובה הישראלית. דמויות בולטות בתחומי הביטחון והפוליטיקה הטילו ספק ביכולתו של צה"ל לפעול קרקעית באמצעות פלישה נרחבת לרצועה על מנת להשיג את חיסול התשתית הצבאית המסיבית שהקים חמאס, להפעיל עליו לחץ כבד בתקווה להביא לשחרור החטופים, ובתוך כך, שלא במוצרה, להנחית מכת מחץ ליוקרה האדירה שחמאס זכה לה בדעת הקהל הפלסטינית והערבית בעקבות הצלחתו המהדהדת.

היו שהזהירו מפני כניסה קרקעית וקראו להסתפק בהתקפות אוויריות ובפשיטות קרקעיות מוגבלות. זו הייתה גם העמדה האמריקאית. אין מנוס מלהוסיף שזו הייתה ככל הנראה אף הערכת מנהיג חמאס, סינוואר, כי החברה הישראלית לא תוכל לעמוד במחירים של מלחמה כוללת ברצועת עזה אל מול הלבירינט האימתני שחמאס חפר אל תוך המארג האורבני ברצועה, וגם תחשוש לגורל החטופים, ושלכן ישראל תסתפק בעיקרו של דבר בהפצצות אוויריות ובפעולות מוגבלות, שחמאס היה מוכן לקראתן והעריך, בצדק, שישרוד אותן בשלום.

מנגד, ההתלכדות והנחישות יוצאי הדופן של הציבוריות הישראלית בעקבות ה-7 באוקטובר עלתה בקנה אחד עם ההבנה האסטרטגית שהתגבשה בצמרת הישראלית בימים הראשונים, לאחר התלבטויות והתייעצויות קדחתניות. בבסיס ההחלטה לפלוש לרצועה הייתה ההערכה שהמלחמה שחמאס פתח בה היא אתגר קיומי לישראל. זאת, לא מכיוון שחמאס או חיזבאללה יכולים לכבוש את ישראל, אלא משום שאסון ה-7 באוקטובר והיעדר תגובה הולמת לו ילבו את החלומות הג'האדיסטים של השמדת ישראל בכל המזרח התיכון ויהפכו את טבעת האש האיראנית למציאות מדינית ואסטרטגית חסרת גבולות, שעוצמתה ותעוזתה הגוברות לא תאפשרנה המשך חיים נורמליים בישראל. בניגוד לקולות מבטלים שנשמעים מפי מספר פרשנים, עוצמת ההרתעה הישראלית הייתה תמיד, ונשארה, התנאי ההכרחי לקיומה של ישראל במזרח התיכון – ולאורך זמן, להשלמה עם קיומה.

מהלך הפתיחה הקרקעי של צה"ל כוון נגד צפון הרצועה, להשתלטות על מרחב העיר עזה ובנותיה תוך ריכוז כוחות מסיבי של מספר אוגדות בשטח קטן יחסית. נראה שחברו כאן מספר שיקולים: התמקדות במרחב הקרוב ביותר לישראל (כולל מבחינת השיגור הרקטי), שגם נתפס כמעוז העיקרי של חמאס וכמקום הנהגתו; ורצון לבחון את יכולת הפעולה של כוחות הקרקע, במשולב עם חיל האוויר, שלא נבחנו בקרב מזה עשור ומחצה.

ההשתלטות על צפון הרצועה התבררה כהצלחה צבאית יוצאת דופן, כולל בשיעור אבדות צה"ל. נמוך ממה שחששו. בעקבות ההצלחה נאות חמאס לעסוק שבמסגרתה שוחררו קרוב למחצית מהחטופים (חלקם נתינים זרים) בתמורה להפסקת אש קצובה בזמן, שנמשכה שבוע. חמאס קיווה שהפסקת האש תוליך לסיום המלחמה ולנסיגת צה"ל מהרצועה.

תקוות חמאס נכזבה וישראל המשיכה במלחמה. אלא שבידודה הבינלאומי הגובר בעקבות מראות ההרג וההרס ברצועה, הפצע הפעור של החטופים שנותרו, תקופות "הדשדוש" הצבאי בשטח, ומספר האבדות המסלים הביאו להתפוררות גוברת של הקונצנזוס הציבורי סביב המלחמה. התרוממות הרוח סביב הצלחת השלב הראשון התחלפה בדכדוך כבד, והוויכוח סביב המשך המלחמה ומטרותיה ניצת במלוא עוזו.

לאחר ההתקפה בצפון הרצועה וביתור הרצועה לשניים התמקד המאמץ ההתקפי הישראלי בגזרת חאן יונס. הוערך ששם נמצא עיקר פיקוד חמאס ובראשו האחים סינוואר. בעוד שהמאמץ העצים בצפון הרצועה נמשך כחודש, נמשכה המערכה בחאן יונס וסביבותיה, בהובלת אוגדת הקומנדו 98, כארבעה חודשים. המסגרות הלוחמות של חמאס פורקו בשטח ומרבית פיקוד השדה שלו חוסל. גם מיומנויות הלחימה בתת-קרקע – עיקר האתגר המבצעי – המשיכו להתפתח. אולם התארכות המערכה, מניין האבדות היומיומי כמעט, ואי ההצלחה

בשחרור החטופים ובחיסולו של סינואר הביאו לתחושות גוברות של דשדוש צבאי חסר תוחלת ודכדוך ציבורי.

רפיח ופילדלפי או הפסקת המלחמה?

הדכדוך ועמו קריסת הקונסנזוס הציבורי, כמו גם חילוקי הדעות האסטרטגיים, הגיעו לשיאם ככל שהתמשכה המערכה בחאן יונס. וטו אמריקאי, בצד התנגדות מצרית, עצרו את המשך ההתקדמות לחיסול כוחו המאורגן העיקרי האחרון של חמאס ברפיח ולניתוק נתיב ההברחות העיקרי לרצועת עזה, מעל ומתחת לקרקע, ציר פילדלפי ומעבר רפיח. זהו מהלך שבדיעבד נראה שנכון היה לעשותו כבר בשלב הפתיחה, במקביל להשתלטות על צפון הרצועה. לכך נוספו שחיקת הכוחות, בסדיר ובמילואים, ומעל הכל - שאלת החטופים המדממת.

זוהי הנקודה שבה התלקח הוויכוח המדיני-אסטרטגי במלוא עוזו, בצד קרע ציבורי עמוק. נגד מה שנראה היה כהמשך של מלחמה חסרת תוחלת בעזה, הכרוכה במחירים בינלאומיים וכלכליים כבדים ביותר, הועלתה האפשרות, בלחץ אמריקאי נמרץ, של עסקת חטופים והשעיית המלחמה – זמנית או סופית. את סוגיית העסקה והשעיית הלחימה אפפו חילוקי דעות מקצועיים ואי-בהירות ציבורית. מרבית בעלי הדעה בתחום האסטרטגי סברו שניתן יהיה לחדש את המלחמה לאחר הפוגה זמנית ועסקה, ולו חלקית, לשחרור חטופים, שברור היה שמספרם ותוחלת חייהם בשבי הולכים ומתמעטים. חלק מבעלי הדעה סברו שממילא לא ניתן יותר להגיע להישגים של ממש ברצועה בהמשך המלחמה – שמה שניתן היה להשיג כבר הושג. חלק, אולי המיעוט, סברו ישראל נחלה כישלון במערכה והגיע הזמן "לחתוך הפסדים".

לעומת זאת, היו שסברו שהשאלה היא בעיקרה לא מה ניתן להשיג עוד בעזה – אמנם גם זאת – אלא גורל מה שכבר הושג. על פי דעה זו, הושגו הישגים עצומים בפירוק התשתית של חמאס: חלק גדול ממסגרותיו הלוחמות פורק, מרבית לוחמיו ומפקדיו נהרגו או נפצעו, מערך מרכזי הפיקוד, סדנאות הייצור ומאגרי התחמושת והנשק שלו נפגע פגיעה קשה, וחלק משמעותי מהמנהור האסטרטגי שלו אותר ונוטרל. נטען אז, שהשיח הרווח מבוסס על משאלות לב, ושחמאס, מעודד מהלחץ הבינלאומי על ישראל, לא יסכים לשום עסקה שאינה כוללת נסיגה כוללת של ישראל מהרצועה וסיום מוחלט של המלחמה בערבויות בינלאומיות. הוערך שפירושה של עסקה כזו הוא השתלטות מחודשת ומהירה של חמאס על השטח ושיקום מהיר של כוחו הצבאי, לא לרמות של ה-7 באוקטובר אבל בממדים שיהפכו כניסה ישראלית מחודשת לרצועה – גם לו הייתה אפשרית מול הקהילה הבינלאומית – למבצע כיבוש מלא מחדש, על כל מחיריו, שקשה להעלות על הדעת חזרה עליו במונחי דעת הקהל בישראל.

זאת ועוד, נטען שחמאס לא ימהר לוותר על החטופים, הנכס האסטרטגי העיקרי שברשותו, יגרור את המשא ומתן על פני חודשים ושנים, יסחט ממנו כל טיפה, לא יפסח על שום כאב והשפלה, תוך גרימת מפולת מוראלית בישראל, ויעמוד בסופו של דבר על חזרת "כולם תמורת כולם", כולל אלפי שבוייו, מבצעי טבח ה-7 באוקטובר. הצלחת עמידתו והישרדותו מול ישראל, חזרתו לשליטה בעזה, וחזרת אלפי השבויים הפלסטינים, המריעים בשיירות אינסופיות של אוטובוסים, יסמלו את ניצחון "ההתנגדות" ויצבעו את דעת הקהל הפלסטינית והערבית כולה בצבעי הירוק של חמאס. המשטרים במדינות ערב המתונות, אם יחזיקו מעמד, יתקשו מאוד לעמוד מול גלי ההתלהבות ושכרון ההצלחה הג'האדיסטי שישטפו את עמיהם.

לא נראה היה שכל השיקולים הללו היו ברורים לרובה של דעת הקהל בישראל, שהביעה כמיהה מובנת לראות בהתממשות עסקת חטופים. עם זאת, חלק מהציבור, בפרט זה שממנו הגיעו המפגינים שפקדו על בסיס שבועי את צומת קפלן, הביע את דעתו ששחרור החטופים הוא צו מוסרי עליון שיש לממשו בכל מחיר. חלק מהדוברים דחו כל דיון במחיר הדמים העתידי של עסקה כזו, הגם שניתן להעריך שהיה עולה עשרת מונים על זה של מחצית מהחטופים שהוערך שנותרו בחיים. זאת, כאילו שעסקות ג'יבריל וגלעד שליט לא התקיימו, ובתוצאות ידועות – ובכללן, בנוסף למחיר הדמים הכבד מאוד, השתרשות חטיפת ישראלים כמטרת על של ארגוני הטרור והאמרת מחירם. מיעוט מקרב המוחים עמדו על דעתם שגם אפשרות של מחיר דמים עתידי כפול ומכופל מצדיקה עסקת שבויים עכשיו כצו מוסרי עליון. קשה להימלט מהמסקנה העגומה שעוצמת המחאה חיזקה את הערכת סינוואר שחברת השפע הישראלית הליברלית איננה מסוגלת לעמוד בלחץ ובסחיטה.

שיקוליו הפוליטיים הבוטים של ראש הממשלה בנימין נתניהו והעדיפות המוחלטת שנתן להישרדות הקואליציה שהוא עומד בראשה סייעו להתפרצותו המחודשת של הקיטוב בחברה ביחס למלחמה. ייתכן שאלמלא שיקולים אלו ניתן היה להשיג עסקאות חטופים מוגבלות נוספות בנקודות זמן מסוימות במהלך המלחמה. גם שימוש של ראש הממשלה בגורמי הביטחון ובמנהלי המשא ומתן כאבני משחק במערכה הפוליטית שניהל – במידה שאין לה תקדים ביחסי ראשי ממשלה, מכל המפלגות, עם המערכת המקצועית שבראשה הם עומדים – לא הייתה יכולה שלא להוציא אותם מכליהם, ולהגביר את תחושת חוסר הלגיטימיות של הממשלה בקרב הציבור הרחב של מתנגדיה. מחאת קפלן ומחאת בלפור עברו תהליך מואץ של התמזגות, שלא סייעה להערכה נטולת פניות של האפשרויות שעל הפרק או לעניין החטופים.

לאור כל זאת הפכה שאלת הכניסה לרפיח ותפיסת ציר פילדלפי לשאלה פוליטית-מחנאית. קיתונות של בוז נשפכו על המבצע המוצע, בצד אזהרות אפוקליפטיות מתוצאותיו החזויות – שלא מעטים ראו אותו כהכרחי להשלמת ריסוקו של חמאס כארגון צבאי סמי-מדינתי עתיר תשתיות. בסופו של דבר, לאחר עיכובים ממושכים ודשדוש של חודשים, תפס צה"ל את ציר פילדלפי ונגס בהתמדה – תחת מגבלות אמריקאיות, ותוך המשך הוויכוח הציבורי העז – במערכי חמאס בשכונות רפיח, עד להבסתם ככוח לוחם מאורגן.

המהפך

נקודת השפל במורל הציבורי ובהערכות המומחים הייתה במחצית הראשונה של 2024. מספר פעולות ישראליות מהדהדות סימנו מאז את תחילתו של מפנה תודעתי: חיסול מפקדים בכירים של כוח אל קודס האיראני בדמשק; חיסול מוחמד דף, ראש הזרוע הצבאית של חמאס ומסמליו הבולטים ביותר; התקפה אווירית מוחצת על נמל חודידה ומתקנים בו בתימן - עורק כלכלי ראשי של החות'ים; וחיסולו של ראש הלשכה המדינית של חמאס איסמעיל הנייה בלב טהרן. הראשונה והרביעית מבין הפעולות הללו בוקרו על ידי מספר פרשנים, בייחוד בעיתונות הבוקר, כפרובוקציות לא מחושבות שהביאו באפריל למתקפת טילים איראנית עצימה ישירה ראשונה נגד ישראל – בחריגה חדה מהמדיניות האיראנית המסורתית. המתקפה יורטה על ידי ישראל בסיוע אמריקאי ובשיתוף פעולה שקט עם קואליציה אזורית, תוך גרימת נזק אפסי.

המפנה הפך לנחשול אדיר עם העתקת המאמץ הצה"לי אל הצפון. בפתיחת המלחמה נדחתה ההצעה לתקוף את חיזבאללה ראשון, לפני חמאס. בדיעבד, לאור ההצלחות המאוחרות מול חיזבאללה, כבר לא ברור עד כמה הייתה ההצעה נטולת הגיון כפי שנראתה בשעתה. חיזבאללה מצדו החליט להגביל את סיועו לחמאס לריתוק כוחות גדולים של צה"ל לגבול הלבנון ולשיגור אש בלתי פוסקת אל מה שהגדיר כמטרות צבאיות בצפון ישראל. עקב חששות התושבים ומערכת הביטחון מפלישה קרקעית מלבנון דמוית 7 באוקטובר, פונתה האוכלוסייה הישראלית, כ-60,000 תושבים, בהחלטה שנויה במחלוקת, מקו הגבול למשך כשנה, והתקבע דפוס של מלחמת התשה מוגבלת לאורכו.

מספר שיקולים הביאו לדחייה הממושכת בהתמודדות עם המצב הבלתי נסבל בצפון. כל זמן שנמשך המאמץ העצים ברצועת עזה, שנמתח על פני תקופה ארוכה בהרבה מן המתוכנן, היה הגיון באי-הרצון לפתוח חזית שניה בגבול לבנון. יתרה מזאת, האמריקאים – שידם על ברז החימושים ועל כל יתר הרכיבים החיוניים של תמיכתם בישראל – הטילו את כל כובד משקלם נגד התקפה ישראלית בלבנון. זאת, מחשש להתערבות איראנית שתסלים למלחמה אזורית, שארצות הברית עלולה להיגרר לתוכה נגד רצונה.

כאלטרנטיבה, הביע הממשל האמריקאי את אמונתו כי המאמץ הדיפלומטי בהובלתו יביא להפסקת האש בצפון – שנקשרה ליוזמת עסקת חטופים והפסקת האש ברצועה – ולנסיגת חיזבאללה במסגרת הסכם דיפלומטי כולל בין ישראל ללבנון אל מצפון לליטני, תוך יישום מחודש של החלטת מועצת הביטחון 1701, כדרישת ישראל.

היו בישראל, כאמור, רבים מאוד שקיבלו ברצון אפשרות של הסכם להפסקת המלחמה בעזה, ואף ייחלו לו והאמינו בהתכונות. אבל התקווה שבעקבות הפסקת האש, שחיזבאללה היה כנראה מסכים לה, הוא גם היה נאות לסגת אל מצפון לליטני הייתה חסרת תוחלת על פניה. ככל שהלכה והתבררה, אחרי חודשים רבים של משא ומתן אינטנסיבי, אפסות הסיכויים להגיע להסדר כזה – והאמריקאים נאלצו בסופו של דבר להכיר בכך, ולו באורח רפה ובחצי פה – נחלשה ההצדקה מצידם למנוע פעולה ישראלית, שבלעדיה לא ניתן להחזיר את המפונים לבתיהם.

סיום השלב העצים ברצועה, גם מבלי הפסקת אש רשמית וסיום המלחמה, אפשרה העתקת כוחות קרקעיים צפונה, בעוד ריכוז עוצמתו של חיל האוויר הייתה ממילא מותנית מעט מאוד, מזה זמן, בהמשך הלחימה מול חמאס. ועדיין היו סיבות טובות להיסוסים הכבדים בצד הישראלי ביחס להרחבת המלחמה נגד חיזבאללה, בנוסף לחשש ממלחמה אזורית במעורבות איראנית ישירה. ישראל נכוותה פעמים רבות בלבנון, וגם לא הוערך שניתן לחסל את חיזבאללה בלבנון באותו האופן שניתן היה להביא למיטוטו הצבאי של חמאס בשטח המצומצם והמנותק מיתר העולם של רצועת עזה. כמו כן, אף אם יש לישראל יכולות יירוט טילים גבוהות, החשש מיכולת הפגיעה השירית של חיזבאללה במרכזי אוכלוסייה ובמתקני תשתית חיוניים היה מעוגן במציאות.

היו שסברו שמלחמה בעת הזאת נגד חיזבאללה היא מעל לכוחותיה של ישראל – צבאית, בינלאומית, כלכלית, ולנוכח שחיקת כוח האדם והציוד בצה"ל. הם הציעו לקבל את הפסקת המלחמה עכשיו, כמעט בכל תנאי, ולהכין את צה"ל והמדינה טוב יותר בשנים הבאות למלחמה

עתידיית שתבוא. לא רק שלא היה בכך מענה הולם להחזרת המפונים לצפון בצילם של לוחמי חיזבאללה וכוח האש של הארגון, גם לא היה כלל ברור שחיזבאללה ואיראן לא ינצלו את שנות ההפוגה להתעצמות באופן יעיל יותר ממדינת ישראל ומצה"ל.

כך או כך, לאור כל האמור לעיל ולנוכח ההנחה הסבירה שסיבוב התכתשות אלים בצפון, קצר או מתמשך, יהיה חייב להסתיים בסופו של דבר בהסדר מדיני כזה או אחר, נשאלה השאלה מדוע לא להשיג הסדר עוד לפני מלחמה שתוצאתה - מי ישורנה. שקיעת התקוות להסדר כזה ומצוקת המפונים דחפו לבסוף להחלטה לפעול בעצימות גבוהה מול חיזבאללה, ותוצאות הפעולה סיפקו מענה שבדיעבד לשאלה האם מלחמה יכולה לשנות באופן עמוק את תמונת המצב שלאחריה.

הפעלתו של חיל האוויר נגד חיזבאללה, על פי מידע מודיעיני מדויק, הניבה את התוצאות המוחצות שקיוו להן לפני המלחמה, והחזירה במידה מכרעת את האמון ביכולתו האווירית-מודיעינית המשולבת של צה"ל, שנפגעה באורח קשה ב-7 באוקטובר. התברר שבזירה שצה"ל התכונן אליה מזה שנים, הצלחתו הייתה אכן מרשימה באופן יוצא דופן. ההרס השיטתי המאסיבי של מערכי השיגור של חיזבאללה, הפגיעה המוחצת בשדרת הפיקוד והשליטה שלו באמצעות הפיצוץ המתואם של הזימוניות ומכשירי הקשר, ושורת החיסולים המהדהדת של כל צמרת חיזבאללה ובראשם נסראללה – כל אלה הכו בתדהמה את חיזבאללה, איראן, ודעת הקהל הערבית. לכך נוסף גם רושם גל הפליטים העצום ששטף את לבנון, רובם שיעים מאזורי הלחימה.

הערכה אסטרטגית ומדינית

יש להדגיש, שכל המקובלות ביחס לטבען של מלחמות נשואות בתוקפן: המלחמה היא אכן ממלכת אי-הוודאות; אין להתמכר לאופוריה בעקבות גל ההצלחות המרשימות האחרונות, כפי שאסור היה להתמכר לדכדוך ברגעי השפל לאורך השנה; הדרך לסיום המלחמה, לפחות במופעה העצים, עדיין לוטה בערפל ורוויית סיכונים. ובכל זאת, ישראל חייבת הייתה, והיא עדיין חייבת, לקבל החלטות גורליות. במבט לאחור, ההחלטות העקרוניות שהתקבלו בעקבות אסון ה-7 באוקטובר נראות נכונות בעיקרן – וזאת על אף עיכובים ו"דשדושים", שחלקם היו כנראה מחויבי המציאות, וחלקם, כמדווח, אולי פרי היסוסים ודחיות פחות מוצדקים בצמרת. כל זאת, על אף ובצד הרעשים הפוליטיים הבלתי נסבלים שליוו את קבלת ההחלטות וערערו את אמינותן.

את הביקורות שנשמעו ביחס לניהול המלחמה ואת האלטרנטיבות שהוצאו יש לבחון היטב, אחת לאחת, ולהעריך אותן במסגרת הערכת המצב הכוללת במציאות שלאחר אסון ה-7 באוקטובר:

כל האלטרנטיבות שהוצעו בתחילתה ובמהלכה לפלישה הקרקעית לעזה לצורך חיסול התשתית המאסיבית של חמאס ברצועה ולמניעת התחדשותה היו חסרות תוחלת אמיתית. ישראל עמדה בפני אתגר קיומי, במובן שהוגדר בפתיחת המאמר, והיא הייתה מחויבת לעשות כל מה שנדרש בכדי להפוך את הקערה על פיה. מול אלו שטענו שהמלחמה רק חשפה עוד

יותר את חולשתה של ישראל בא הקרשנדו של השבועות האחרונים ותיקן רושם זה במידה מכרעת – בוודאי בהיבט הצבאי וברישומו האזורי.

הנזק שנגרם לישראל בדעת הקהל הבינלאומית, ביחוד במערב, הוא חמור ועמוק. מראות ההרס וההרג בעזה זעזעו חלקים רחבים בציבור. הפגנות אגרסיביות של מוסלמים ותומכי שמאל רדיקלי שטפו את המרחב הפיזי ואת המדיה החברתית, וכופפו חלקית גם את ידן של ממשלות אוהדות לישראל ולמצוקתה. זהו מחיר כבד של ישראל לא הייתה ברירה אלא לשלמו.

לא הייתה בנמצא דרך לחסל את המערך המסיבי של חמאס המחופר בתווך עירוני – ושממנו, בנוסף, יורים טילים על האוכלוסייה האזרחית בישראל – מבלי לגרום להרס אדיר. מי שטען שאסור היה לגרום הרס כזה צריך להצביע על דרכים אחרות, מעשיות ומשכנעות, שהיו מאפשרות את ריסוק כוחו של חמאס בעזה, או שהוא טוען שהמצב נותן למעשה לחמאס חסינות. יש במערב רבים שמתחמקים מהשאלה, וגם כנראה כאלה שחסינות כזאת היא עמדתם בפועל.

בהקשר זה נזכור שגם במקרים קודמים שבהם עמדה ישראל על נפשה היא זכתה לכתף קרה ואף לעוינות מצד מדינות במערב ובדעת הקהל שלהן. כך היה בזמן מלחמת יום הכיפורים, כשאירופה סגרה את נמלי התעופה שלה בפני הרכבת האווירית האמריקאית לישראל, ובעשור הקודר שאחרי אותה מלחמה. וכך היה גם בשנה שלאחר פרוץ האנתיפאדה השנייה ב-2000, כשדעת הקהל ורבות מהממשלות נטו לטובת המדוכאים עלי אדמות בפלסטין, שזה עתה הוצעה להם מדינה ובירה בירושלים, ובכל זאת פתחו במלחמה. זכור כי מתקפת הטרור על ארצות הברית בשנה שלאחר פרוץ האנתיפאדה היא שסייעה לחלץ את ישראל ממצוקתה. כל זה לא מנע, ולא יכול היה למנוע, את ישראל מלהוציא לפעול את מה שהיה חיוני לביטחונה.

ואחרי כל זאת, יש להדגיש שהרכב הממשלה בישראל, עם מפלגות הימין הקיצוני וזכות הווטו שלהן על קבלת ההחלטות, תרמו תרומה מכרעת לערעור הלגיטימיות של ישראל. התבטאויות חסרות אחריות, גם מצד רבים וטובים, על אודות מלחמה ללא מגבלות ואף הרעבת האוכלוסייה ברצועת עזה הצטרפו לחזונות קיצוניים וחלקם גם משיחיים של הריסת רצועת עזה לתמיד, גירוש תושביה, סיפוח חלקים ממנה, והתנחלות מחודשת בה. זאת, בצד מקרים של טרור יהודי ואף תקוות למלחמת גאולה של גוג ומגוג בגדה המערבית. לא ניתן היה להסביר באורח משכנע שזו איננה מדיניותה הרשמית של ישראל וממשלתה.

ואכן, ההימנעות השיטתית של נתניהו וממשלתו מכל דיון בנוגע לעתידה של רצועת עזה בתום השלב העצים במלחמה נבעה במידה מכרעת מאילוץ הפוליטיים של ראש הממשלה. לא זו בלבד שכך גברו מאוד החשדנות והביקורת הבינלאומיים ביחס לישראל; היה ויש בכך כדי לפגוע ישירות בהצלחת המלחמה.

חלק ניכר מן השיח וההצעות בדבר "רגל מדינית" למלחמה היו תלושים למדי. ניסיון להקים ברצועת עזה הנהגה אלטרנטיבית, מבוססת על גורמים מקומיים וחמולות מרכזיות, נידון לכישלון מול אלימותו הרצחנית של חמאס ושליטתו בשטח. כוחות בינלאומיים – ערבים ו/או אחרים – לא יילחמו בחמאס, וגורלם יהיה בין זה של הנחתים האמריקאים בבירות ב-1983 לזה של כוח האו"ם בדרום לבנון. לעומת זאת, הם ימנעו פעולה צבאית ישראלית נגד חמאס, שכן קשה להעלות על הדעת שישראל תפעל "מעל ראשם".

המהפך: המלחמה והמחלוקות האסטרטגיות בפרספקטיבה של שנה

בה בעת, החזרת ממשל צבאי ישראלי לרצועת עזה, שישלוט על חלוקת האספקה ומתן השירותים בשטח וימנע אותם מחמאס, יביא לאבדות ישראליות יומיומיות בקרב הכוחות והגורמים הפרוסים ברצועה, שלא לדבר על העול המבצעי, הלוגיסטי, והכספי הכבד מנשוא שיהיה כרוך בכך.

לעומת זאת, כפי שהוצע מתחילת המערכה, כניסת הרשות הפלסטינית לעזה היא הרע במיעוטו. הרשות לא תילחם בחמאס – אין לה הכוחות והלגיטימציה לכך, וראשיה מודעים לזה היטב. אבל הכנסתה הייתה מסירה, ולו חלקית, את עול השליטה האזרחית והמשפטית של ישראל ברצועה; ומצד שני, היא לא הייתה יכולה למנוע מישראל להמשיך ולפעול נגד חמאס "מעל ראשה" של הרשות, כפי שישראל עושה כיום בגדה המערבית. ככל שכוחו של חמאס ייחלש כך תגבר היתכנותה של אופציית הרשות. יש לקוות שלא מאוחר מידי להחיות את הרעיון, גם אם הסיכויים למימוש על ידי הממשלה הנוכחית קלושים ביותר. מראשית המלחמה, זו צריכה הייתה להיות עמדתה הרשמית של ישראל, בסייגים המתאימים, שלא לדבר על טעמי הסברה ונראות בהקשר זה מול ידידיה ותומכיה במערב.

מבקרים מצביעים על כך שחמאס חוזר לשליטה פוליטית ולפעילות צבאית בכל שטח שצה"ל מפנה – בשלב זה למעשה כמעט בכל שטחה של רצועת עזה. אולם מלכתחילה, צפי המלחמה של ישראל היה שבעקבות השלב העצים של המלחמה, שבו יישבר כוחו המאורגן של חמאס ותושמד תשתיתו הצבאית, תעבור ישראל למתכונת של "קצירת הדשא", בדומה למתרחש מזה שנים בגדה. גם ברצועה, כצפוי, עבר חמאס למתכונת של גרילה, והמערכה נגדו במתאר זה תימשך, כנראה, שנים. יש לקוות, שבטווחי זמן קרובים יימצא סינוואר את מקומו לצידו של נסראללה – תוך אפקט מבצעי ותודעתי דומה.

דיבורים על אודות ניצחון מוחלט והשמדת חמאס, להבדיל מריסוק מדינתו וצבאו, היו מלכתחילה מזיקים, ומבטיחים בסופו של דבר רק אכזבה ומפח נפש. קשה להניח, שראש הממשלה שהשמיע אותם מטעמים פוליטיים ברורים לא היה מודע לכך. בפועל, נראה שהיו אלה שותפיו בקבינט המלחמה וגורמי הצבא שלחצו עליו לכל אורך המלחמה להגביר את הקצב ולפעול.

על אף ההישגים המזהירים של צה"ל מול חיזבאללה, הדרך להפסקת האש בצפון, תוך הרחקת החיזבאללה מהגבול והחזרת המפונים לבתיהם, רחוקה מלהיות ברורה. קשה לראות את חיזבאללה מוחל על כבודו לאחר המכות הקשות שספג ומקבל את תנאיה של ישראל. החלה כניסה קרקעית לדרום לבנון להשלמת הרס תשתיות החיזבאללה באזור, אבל אל לישראל להישאר שם ולהפוך למטרה ללוחמת גרילה מצד חיזבאללה, כבעבר. לאחר יציאתה מהשטח חייבת ישראל לפעול בכל העוצמה, מן האוויר ובפשיטות קרקעיות, בכדי לסכל כל חזרה של חיזבאללה לדרום. מכיוון שגם חזרת האוכלוסייה השיעית ליישוביה מותנית בשקט בצפון ובהסכמת ישראל, ייתכן שאפשר יהיה להגיע על בסיס זה לשקט דה פקטו על הגבול, ואולי אף להסדר כלשהו, בלי הכללה רשמית של חיזבאללה, כשהארגון מנוע מלחזור דרומה.

הרבה תלוי כמובן באיראן, שרואה את מפעל "טבעת האש", וגולת הכותרת שלו, חיזבאללה, מוכים קשות. איראן היא שנמצאת עכשיו על קרני הדילמה שישראל ניצבה עליה קודם לכן: האם להסתכן בהסלמה למלחמה אזורית, שעלולה לערב את ארצות הברית, או להבליג ולשנות

כיוון, ולו חלקית. מול הדומיננטיות הגוברת של משמרות המהפכה במערכת ובעיצוב המדיניות האיראנית בשנים האחרונות, מעוניינת הממשלה הרפורמיסטית החדשה באיראן בשיפור הקשר עם המערב ובהסרת הסנקציות הכלכליות המוטלות עליה.

ב-1 באוקטובר בחרה הנהגת איראן בירי כ-180 טילים בליסטים על ישראל, שיורטו ברובם וגרמו נזק מצומצם יחסית. היא הדגישה שאין ברצונה להמשיך מעבר לכך. בימים שבהם נכתבות שורות אלה נראה וודאי שישיראל תגיב בתקיפה עוצמתית יותר מאשר בפעם הקודמת, ככל הנראה ללא השתתפות התקפית מצד ארצות הברית, אם כי עדיין עם מעטפת שיתוף פעולה משמעותית עימה. לישראל יכולת לגרום הרס רב לתשתית הכלכלית האיראנית. נראה שקו הפעולה העדיף מבחינתה הוא לגרום לנזק ניכר ולהדגים בכך את יכולתה, על מנת להרתיע את איראן מהתקפה נוספת, אך מבלי להביא להרס מסיבי מדי, שישאיר את איראן בעמדה שאין לה מה להפסיד. התקפת מתקני הגרעין האיראנים עלולה דווקא לדחוף את טהרן לפרוץ לפצצה. ובכל מקרה, יכולת לעצור באופן ממשי את ההתגרענות האיראנית – האיום הראשי ממנה – יש רק לארצות הברית, בין אם בעסקה חדשה ובין אם בכוח.

אין לדעת אם וכיצד יכולות ההתפתחויות הדרמטיות מול חיזבאללה ומול איראן לקדם שחרור חטופים מול חמאס. יש לעשות מאמץ עליון ולהיות מוכנים לשלם מחירים גבוהים וכן לחפש דרכים יצירתיות לפתרון בעיית החטופים הכואבת – אך בלי התחייבויות שמשמעותן אפשרות לחמאס לשקם את כוחו. בנקודת השפל של המלחמה נשמעה הטענה, שללא החזרת החטופים, גם במחיר הפסקת המלחמה ונסיגה כוללת מהרצועה, לא יתכן ניצחון. נגד טיעון זה נטען שיש הבדל עצום בין אי-ניצחון לבין תבוסה מוחצת הכרוכה בניצחון החמאס במאבק ההישרדות שלו ובחזרתו. בינתיים השתפר מצבה של ישראל מאוד, כוחו המאורגן של חמאס נופץ ועדיין אסור לאפשר את חזרתו.

מה למדנו בקשר לבניין צה"ל?

לאחר האירועים הקשים בפתיחת המלחמה נשמעה כמוסכמה הטענה, שזוהתה בעיקרה עם ביקורתו של האלוף במיל. יצחק בריק לפני המלחמה, ושלפיה צבא היבשה קטן מדי בעקבות צמצומים שנמשכו על פני עשורים, ושהוא הוזנח מול חיל האוויר, המודיעין והיחידות המיוחדות, מתוך מחשבה שנגמר עידן המלחמות הגדולות. נגד זאת טוען כותב שורות אלה שלצה"ל יש יותר אוגדות שדה ממה שהיו לו במלחמת ששת הימים ואף במלחמת יום הכיפורים, כשעמד נגד קואליציה של צבאות ערב סדירים, שב-1973 כללו קרוב לעשרים דיביזיות ואלפי טנקים; שצה"ל גייס למלחמה הנוכחית למעלה מ-300,000 איש, מול כ-30,000 לוחמים של חמאס ו-40,000–50,000 של חיזבאללה; ושארצות הברית כבשה את עיראק כולה במלחמת המפרץ השנייה עם 4–5 אוגדות. הבעיה של צה"ל במלחמה הנוכחית לא הייתה מיעוט כוחות, אלא דווקא פערים בטכנולוגיה בתחומים קריטיים. המצוקות האמיתיות, למרות גבורת הגייסות העילאית, נמצאו בהתמודדות עם המנהרות ביבשה ועם הכטב"מים באוויר הקרוב, ומה שצה"ל נזקק לו הוא אכן תגבור הייטק בתחומים קריטיים אלו. במקביל, התחום שדרש שינוי יסודי במגזר הלואו-טק הוא חידוש מערך ההגנה המרחבית נגד התקפות פתע מסוג ה-7 באוקטובר - מערך המתבסס על כוחות קלי חימוש וזולים יחסית.

ואכן, לאחר בחינה שיטתית של המצוקות והפערים, ניתן להתרשם שצה"ל בחר בדיוק בכיוונים אלו. השירות הסדיר מוחזר לשלוש שנים ונעשה מאמץ למלא את השורות ולתגבר במיוחד את יחידות ההנדסה, שחיוניות הודגמה במלחמה. אבל אין מגמה להוסיף אוגדות שדה "מתמרנות", ולעומת זאת נמסר על אודות הקמת אוגדה מרחבית חדשה, 96, ממשוחררי שירות המילואים, להגנה על הישובים ועל מתקנים חיוניים וצירי התנועה בעורף. גם כוחות הכוננות בישובים מחוזקים ומוכנותם מתוגברת. את עיקר תשומת הלב שלו מקדיש צה"ל, בנוסף לתגבור הכוחות והאמצעים נגד המנהרות, לחיזוק מערך הרחפנים הקלים למודיעין ותקיפה ולהצטיידות באמצעי יירוט מסוגים שונים, כולל לייזר, נגד רחפנים, כתב"מים וטילי אויב. חשיבות עילאית יש להשלמת ציוד כל הרק"ם בעוצבות השדה בהגנה אקטיבית מסוג "מעיל רוח" ו"חץ דורבן", המשודרגות, כך נמסר, להגנה מלאה יותר אל מול איומים מלמעלה. בכך, ובהגברת הקישוריות והאוטומציה של מערכות הנשק של כוחות היבשה, ולא בהגדלת מספר האוגדות, נמצאת קפיצת המדרגה החדה באפקטיביות של צה"ל.

טענתו של בריק שההשקעות בחיל האוויר באו על חשבון כוחות היבשה ולא הצדיקו או יצדיקו את עצמן היו לקויות מיסודן והופרכו במלחמה, כמו מרבית אזהרותיו ונבואות הזעם שלו במהלכה (גם אם לא לפניה, לפחות בנוגע לכוננות ומוכנות צה"ל). בניגוד למשתמע מביקורתו, לא רק עוצבות היבשה אלא גם חיל האוויר צומצם לכדי מחצית מגודלו בשנות ה-90, בדומה לקיצוץ במספר אוגדות השדה. חיל האוויר היה רכיב קריטי בסלילת הדרך לכוחות היבשה ברצועת עזה, תוך שיתוף פעולה בין-זרועי מופתי. תפקוד בסיסיו לא הופרע תחת האש הרקטית של האויב. מפעל הכתישה והחיסולים המסיבי שלו נגד חיזבאללה הדחים אף את מי שהכיר את יכולותיו. גם אם כוחות יבשתיים, בסיוע אווירי, היו חיוניים מול אתגר המנהרות ברצועת עזה והם נדרשים לפעולה גם מול חיזבאללה, הוכיחה הזירה הלבנונית בשבועות האחרונים שתפיסת הלוחמה הנשענת באופן דומיננטי על אוויר-מודיעין איננה כה מופרכת, כפי שהוערך בתחילת המלחמה. בנוסף, נשאר חיל האוויר כוח העתודה הניידת רבת העוצמה ביותר שבידי המטכ"ל, שניתן להעתיקה במהירות מזירה לזירה, והוא מהווה את הזרוע האסטרטגית של מדינת ישראל מול אתגרים רחוקים ובראשם תפקידו כמרתיע וככוח התוקף העיקרי מול איראן.

תקציב הביטחון של ישראל צומצם בהדרגה מכרבע-שליש מן התמ"ג בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים – כשהביא לעשור האבוד בכלכלה הישראלית – לכדי כ-4.5 אחוזים מהתמ"ג בשנים האחרונות (לא כולל הסיוע האמריקאי) - הרבה מעל לכל מדינה מפותחת אחרת, חוץ מארצות הברית. לאחר כיסוי ההוצאות החריגות של המלחמה והשיקום, יש לחזור למסגרת תקציבית זו, ולא לשלח כל רסן בצל טראומת ה-7 באוקטובר.

סיכום ביניים

בפתיחת מלחמת יום הכיפורים ספגה ישראל מכה צבאית קשה ביותר, ותוצאות המלחמה פתחו עשור מהקודרים בתולדותיה. ולמרות זאת התעשתה ישראל במהלך המלחמה, ניצלה ממפלה מוחצת, וסללה בכך את הדרך להישגים המדיניים של השנים הבאות. יש לקוות ולחתור לכך גם הפעם.

ישראל ספגה מכה קשה מאוד ב-7 באוקטובר ולאחריו, כולל אבדות כבדות בנפש, ונזקים חמורים מאוד, מדיניים, כלכליים ומורליים, חלקם ארוכי טווח. יש לזכור ולהזכיר שהמלחמה לא נגמרה, אך המהפך בשבועות האחרונים מחזיר, ואולי אף מחזק, את רושם ההרתעה הישראלית, שנפגע אנושות קודם לכן. תפיסת "קורי העכביש" וחלומות הריסתה של ישראל במאמץ גיוס עממי מאורגן וקנאי של רכיבי "טבעת האש" בסיוע ובחסות איראן נקברו במידה רבה תחת הריסות רצועת עזה ולבנון. המשטרים הערבים המתונים, השמחים במפלתו של חיזבאללה ובמצוקת איראן, שואבים מכך עידוד. ישראל, ששיקמה את מעמדה כבעלת יכולת אסטרטגית מוחצת, שבה וקונה אצלם מעמד של בעלת ברית קריטית נגד האיום האיראני. יש בכך פוטנציאל להמשך תהליך הנורמליזציה ושיתוף הפעולה עימן, שנעצר חלקית והועמד בספק במלחמה, לפחות במופעיו הגלויים.

לאורך זמן, על אף שמרכיבי הסכסוך בין ישראל לפלסטינים עמוקים ובעייתיים לאין שיעור מאלו של הסכסוך עם המעגל הערבי השני והשלישי, יתכן שיתפתח פוטנציאל לדינמיקות חיוביות מסוימות, אמנם מוגבלות ונטולות אשליות, גם במישור הישראלי-פלסטיני.

פרופ' עזר גת הוא מחזיק קתדרת עזר וייצמן לביטחון לאומי באוניברסיטת תל אביב וחתן פרס א.מ.ת. במדע המדינה ואסטרטגיה.

עמדותיו של הכותב בנושאים הנידונים הובעו לאורך המלחמה בפרסומי המכון למחקרי ביטחון לאומי הבאים (וכן במאמרים בעיתון **הארץ** וב N12):

-
[מטרות המלחמה בעזה – והאסטרטגיה להשגתן](#), 15 בפברואר 2024

[הגדלת צבא היבשה או עדיפות לטכנולוגיה?](#), 14 במארס 2024

[זהירות, הקונספציה החדשה – מרחב למצוקה](#), 25 ביוני 2024

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט